

TERMÉSZETRAJZI KUTATÁSOK A SÁTORALJAÚJHELYI KAZINCZY FERENC MÚZEUMBAN (1992–2002)

HEGYESSY GÁBOR

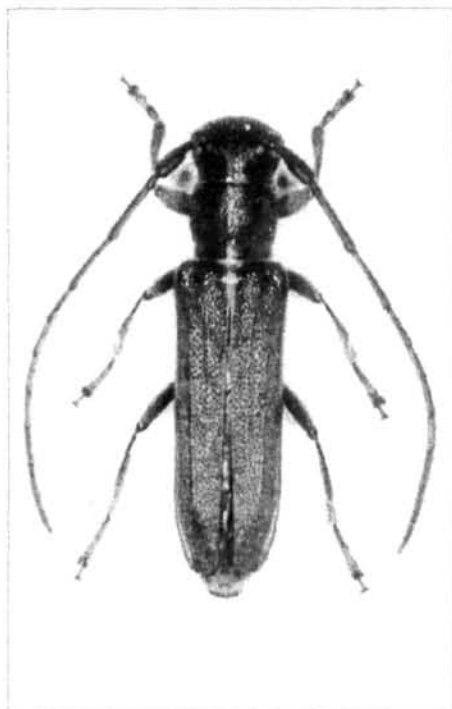
Az 1984. december 3-án megalakult sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeumnak még nem volt természetrajzos munkatársa. Az akkori, a Városi Tanács – ma Városháza – épületében évekig látható kiállítást, amelyben a környék ásványait, növényeit és állatait tekinthették meg a látogatók, a Herman Ottó Múzeum muzeológusai és kiállításrendezői alkották meg. E bemutató alapját az a miskolci gyűjtemény képezte, melyet az 1970-es, 1980-as években *Gyulai Iván*, *Kiss László* és *Szakáll Sándor* természetrajzosok kezdtek építeni. Lényegében ugyanez a preparátum-anyag került át az új épületbe, a Dózsa György utcára költözött múzeumba, annak 4 földszinti kiállítótermébe. A Zempléni-hegység természeti értékeit bemutató állandó kiállítás azóta több változtatáson ment át, de fő koncepciója megmaradt. Az élettelen természet közeteit, ásványait és a kőbe zárt több millió éves élőlények fossziliáit ugyanúgy megcsodálják az erre járók, mint a kiállított állatok preparátumait, a növények és élőhelyek színes fényképeit.

A rendszerváltás után a zoológiai és botanikai gyűjteményekért felelős *Gyulai Iván* megvált a múzeumtól. *Hegyessy Gábornak* adódott lehetősége folytatni a megkezdett munkát, aki feladva a szombathelyi Savaria Múzeumban másfél éve betöltött állását, hazaköltözött Sátoraljaújhelybe. A munkahelyteremtésben *Fehér József* és *dr. Veres László*, a múzeum igazgatói segédkeztek, *dr. Kecskeméti Tibor*, a természettudományi muzeológia országos szakfelügyelője is támogatta. 1992 tavaszán kezdődhetett meg az itteni munka, amely a muzeológusok hármas feladatkörének igyekezett megfelelni: gyűjteményt létrehozni a tudományos kutatások alapjául, feldolgozni a begyűjtött információkat és kiállítani, tájékoztatni a nagyközönséget munkánk eredményeiről.

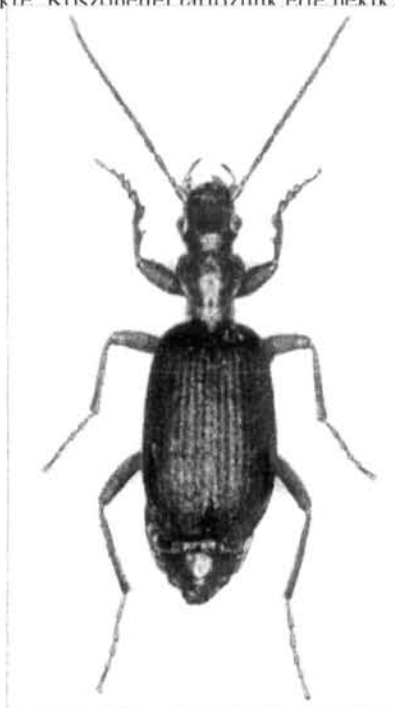
A múzeum gyűjtési köre elsősorban közvetlen környékünkre, a Bodroghközre és a Zempléni-hegységre, de – más biológus nem lévén a Herman Ottó Múzeumban – ugyanígy egész Borsod-Abaúj-Zemplén megyére terjedt. Növényekről és állatokról egyaránt kellett adatokat gyűjtenünk. Mivel ebben a szakmában megfelelő tények, dokumentumok nélkül nincsenek tudományosan vagy ismeretterjesztő módon közölhető információk, ezért először ezeket kellett összeszedni. Igyekeztünk a más múzeumokban dolgozó természetrajzos kollégáktól tanácsokat, segítséget kérni. És kaptunk.

A szakirodalmak tüzetes átvizsgálása által értékeltük és hasznosítottuk a már felártat távolabbi tájegységek kutatóinak tapasztalatait. Érdemesnek látszott azokat a bejáratott módszereket átvenni, amelyeket módosítani, alkalmazni lehetett a mi adott viszonyainkhoz. Pl. szerény anyagi lehetőségeink nem tették lehetővé az Alpokalja és a Bakony múzeumi kutatásának a korábbi évtizedben (a rendszerváltás előtt) megkezdett vendég (legtöbbször budapesti) kutatók viszonylag nagyszámú kiszállásaira alapuló gyűjteménygyarapítását, hanem ennél olcsóbban, de talán viszonylag eredményesebben gyűjtöttünk. A terepi munkák időt igénylő (és sokszor az időjárástól függő) részét magunk végeztük. Technikai felszerelésünk a részben vásárolt, részben saját készítésű

fűhálók, rovarrosták, később akkumulátoros, fénycsöves elemlámpák (az éjszakai gyűjtéseknél), vízhálók, kopogtatóernyők mellett Hegyessy Gábor saját tulajdonát képező gépkocsijával jártuk a környéket. 1998-ig Polski Fiat, ettől kezdve négyütemű Trabant állt rendelkezésünkre, amellyel gyakran kempingkerékpárt szállítottunk a hosszabb távú túrákhoz, ahol ez célszerűnek látszott. Az évek során több alkalommal segítettek a nehezen megközelíthető helyek terepjáróval történő elérésével a hivatásos természetvédelmi szervek munkatársai. *Bakk Imre, Bodnár Mihály, Firmánszky Gábor, Frank Tamás, Mercsák József László, Papp Viktor és Pelles Gábor* a Bükki Nemzeti Park, *Herczeg Ferenc, Olajos Péter és Szilágyi Gábor* a Hortobágyi Nemzeti Park, *Boldogh Sándor* az Aggteleki Nemzeti Park alkalmazottjaként volt segítségünkre. Köszönettel tartozunk érte nekik.

Medvelapucincér (Phytoecia cylindrica)

Nagy pöfögőfutrinka (Brachinus crepitans)

Azért, hogy viszonylag hamar tudjunk eredményeket, tudományos dolgozatokat felmutatni, folytattuk a már egyetemistaként megkezdett és Szombathelyen is tovább fejlesztett kutatásainkat: Magyarország cincéreinek életmódját és elterjedését vizsgáltuk gyöngyösi kollégánkkal, *Kovács Tiborral* közösen. Érdekes itt megjegyezni, hogy ebben a témában az ország legnagyobb múzeumai minket kérdeznek meg először, az elmúlt években több tájegység cincérfaunáját is mi dolgoztuk fel. Ilyen pl.: a Zempléni-hegység, az Aggteleki és Bükki Nemzeti Park, a Mátra, az Alpokalja, az Őrség, a Körös-Maros-köze és Debrecen környéke, Pest megye, Somogy megye és a Villányi-hegység. Emellett még egy nagyobb bogárcsaláddal, a mintegy 500 hazai fajt magába foglaló futóbogarakkal, más néven futrinkákkal foglalkoztunk, ez a másik specialitásunk. Ez utóbbi csoport azért lényeges, mivel többségükben talajlakó ragadozók, amelyek kiválóan alkalmasak a különféle élőhelyek bioindikátorának. A cincérekhez hasonló, távolabbi

tájak nagy faunafeltáró munkái közül eddig csupán az Őrség futrinkáinak kutatásáról jelent meg *dr. Szél Győző*vel közös írásunk, s ugyancsak vele együtt készül megjelenésre az egész ország futrinkafaunáját jól reprezentáló nagy munkánk, a Mátra Múzeum futóbogár-gyűjteményét bemutató tanulmány. A viszonylag kevés nyomtatásban napvilágot látott futóbogaras cikk ellenére környékünk faunája elég jól kutatott, gazdag. Éppen e miatt a változatosság miatt nem készült el eddig az abaúji és zempléni tájak futrinkafaunáját tárgyaló összefoglaló dolgozat, habár számos kisebb körzet kutatási jelentésének alapját pontosan ezek képezték.

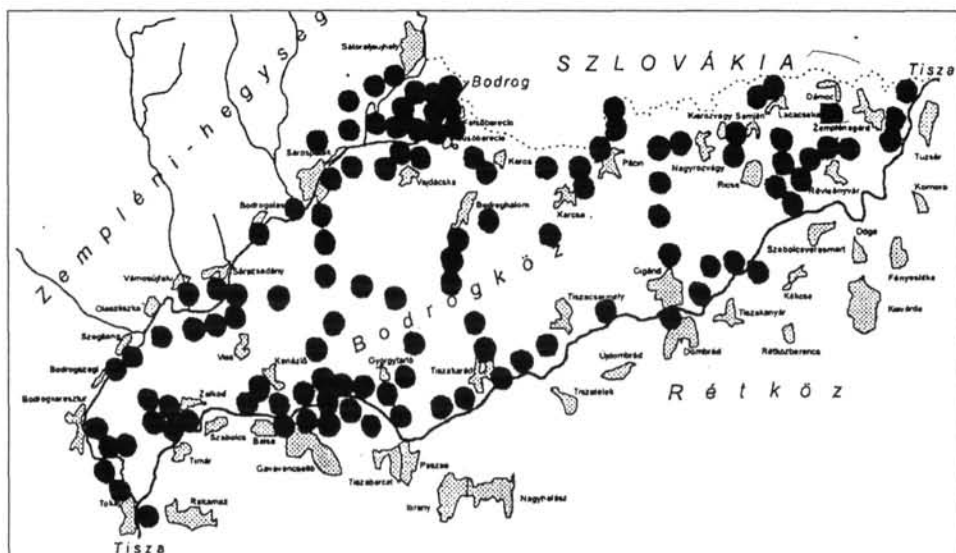
1993-ban, a korábbi évek szakirodalmi és más múzeumi gyűjteményekben való kutakodása során arra a felismerésre jutottunk, hogy környékünk zoológiailag meglehetősen feltáratlan. Egyes közeli kistájak, mint a Bodrogló, a Taktaköz és a Cserehát fehér foltnak számítanak még a viszonylag ismertebb állatcsoportok tekintetében is. Így kezdtük el 1993 kora tavaszán feltérképezni a hazai Bodrogló keleti részét. Májusban megkeresett a területileg illetékes Bükki Nemzeti Park Igazgatóságának képviselőjében *Papp Viktor* (ismerték terveinket, hiszen tőlük kaptuk a rovargyűjtéshez szükséges engedélyt), s felkérték, hogy kapcsolódjunk be „A Bodrogló komplex természeti képe” című kutatási programba. Múzeumi terveinkkel egybevágtott a cél, így sikeres terepi munkánk eredményeként jelentős rovar-anyag vált ismertté innen. A határidő rövidege miatt (6 hónap állt csupán rendelkezésünkre), az általunk begyűjtött állatok meghatározásához szükséges volt több specialista bevonása is. Mindannyian jól jártunk: a Nemzeti Park megkapta a vaskos fajlistákat, védelemre javasoltunk több értékes élőhelyet (pl. Long-erdő, Bodrog-holtágak, pácini Mosonnai-erdő, révleányvári erdők stb.). A múzeumunk gyarapodott determinált (tudományos szinten meghatározott) fajok példányaival (mintegy 10 000 darabbal), s a tudományos kutatók is számos ismerettel, adattal lettek gazdagabbak. Sikerült több olyan rovarfaj jelentős populációját is megtalálni, amelyek addig országosan is ritkának számítottak, sőt egy tudományra új holtyafaj, a *pirók penészholtya* (*Ceritaxa alluvialis* ÁDÁM, 1994) is előkerült Révleányvár közeléből.

1994-ben mindenféle külső támogatás nélkül folytattuk a Bodrogló feltérképezését, mert az előző évi rohamunka szerintünk csak a felszín megkapirgálására volt elegendő, az érdekesebb, ritkább fajokkal statisztikailag nem találkozhattunk. Azóta is folynak ezek a vizsgálatok e kistájon, s bár még évtizedekig lehet új és új élőlényeket találni, legalább a fehér foltot megszürtítettük.

Hasonlóan kevésbé ismert a Taktaköz, melyet többször is, 1994-ben, 1995-ben, 1998-ban és 2001-ben is kutattunk. Itt és a Tisza mentén több érdekes, az alföldi tájakon ritkának számító állatfajt találtunk. Különösen a szikes jellegű területek (Tarcál, Bekecs, Tiszadob) faunája mutatkozott eltérőnek a zempléni tájakétól.

A Zempléni-hegység területére is jártunk gyűjteni, sok múzeumi példány bizonyítja ezt. Igyekeztünk olyan helyekre eljutni, olyan élőhelyeket vizsgálni, ahol korábban a távolabbi vidékről ideérkező kutatók nem jártak. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a pesti rovarászok szinte mindig a Nagy-Milic, Füzér vagy a hegység középső részén levő István-kút – Kemence-völgy – Bohó-rét (= Gyertyán-kúti-rétek) – Telkibánya körben jártak, így a peremi területek jórészt feltáratlanok maradtak.)

A Hernád-völgye is szinte kutatatlan volt, 1993-ban, 1995-ben és 1996-ban mi is csak megkezdtük e munkákat. Abaújvár, Gönc, Hernádcéce, Hernádszurdok, Hernádvecse, Hidasnémeti, Vizsoly és Zsujta egyes részeit néztük havi rendszerességgel. Garadna és környéke tájairól *Gulyás Attila* adott sok érdekes információt, sőt gyűjteményünket is több, addig hiányzó faj példányával gyarapította.

*A Kazinczy Ferenc Múzeum természettudományi kutatásai
a Bodrogközben és a Rétközben*

1995-ben is folytattuk a Bodrogköz feltérképezését: Cigánd határában (a megépült új Tisza-hídhöz vezető út átadása segítette a Nagy-erdő megközelítésében), Tiszacsermelyen, Tiszakarádon és Bodroghalmon végeztük a rendszeres fűhálós és talajcsapdás mintavételezéseket. Alkalmanként Pácín és Karos pontjairól is szereztünk információkat. A Bodrog jobb oldalán, Bodrogszegi és Bodrogkeresztúr mellett is a jellegzetes, meredek partszakasz bogarait kerestük, néhány helyet Tarcál, Prügy és Mezőzombor közelében is érdekesnek találtunk. Tarcálnál pl. a taktaközi részen megtaláltuk *Mericsák József László* természetvédelmi őr segítségével azt a néhány szikes gyepfoltot, amelynek faunája lényegesen eltért a környék más tájaitól. Egy részüket a következő évben felszántották.

Fűhálózás Füzérradványban, 1998. (Hegyessyné Jáger E. felvétele)

1996-ban és 1998-ban a Tisza árterének futóbogarait vizsgáltuk, erre kért fel a Gávavencsellő és Tiszabercel közötti biomonitorozó program keretében a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága, majd 1998-ban a Bükki Nemzeti Park akarta védett területeit bővíteni, így Tokajtól és Rakamaztól Tiszaújvárosig térképeztük a faunát mindkét parton. 1998-ban ezen kívül az Aggteleki Nemzeti Park is terjeszkedni akart, a Cserehát északi részén, a Rakaca-völgyben és a Bódva mellett jelöltek ki számunkra mintaterületet. Olyan kutatásunk is volt (pl. a Sajó mellett, Kazincbarcika körzetében vagy Rudabánya mellett), ahol magunk nem voltunk terepen, csak a mások által begyűjtött anyagokat értékeltük. A múzeum ezekből is gazdagodott.

1997-ben a Zempléni-hegység belső részeit jártuk *Pelles Gáborral*, több, addig nem járt élőhelyről származnak ekkor vett mintáink. A Bodrogközben folytattuk a gávavencsellői Remete-zug és Görbe-tó vizsgálatát, mert nem elégedtünk meg a korábbi év eredményeivel. Kísérletet tettünk egy partifecskek által lakott kenézlői homokbánya bogárfaunájának felmérésére, de kudarcot vallottunk, mert a tavasz végén az egész kolóniát a dombbal együtt eldőzerolták, felszántották. Cigánd széles homokpadú Tiszapartján több alkalommal is kutattunk. A környező beregi tájak faunájával és a szabolcsi, hortobágyi szikesek élővilágával összevethető taktaközi ismereteink gyarapításának okán együtt jártuk ebben az évben ezeket a vidékeket *dr. Szél Győzővel* és *Retezár Imrével*. Munkánkban a Hortobágyi Nemzeti Park munkatársai segítettek. Elért eredményeinkről jelentést készítettünk számukra.

Egy akadémiai kutatásban is segédkeztünk: a magyar és szlovák határon átnyúló Zempléni-hegység egyenesszárnyú rovarfaunáját térképeztük *dr. Nagy Barnabás* és *Anton Kristín* vezetésével. A terepbejárás négy napig tartott, a kutatók, köztük *dr. Szentkirályi Ferenc* és *Jan Patocka* a sátoraljaújhelyi síházban szálltak meg. Az eredményekről a következő évben jelent meg közös dolgozatuk nyomtatásban.

1998-ban a Tisza mente és a Cserehát futóbogár-kutatása mellett csak néhány napnyi szabadidőnk maradt. Ekkor végeztük a Bodrog mellett haladó régi országút mentén hiánypótlónak szánt első felmérésünket Bodrogolaszi, Sáradsadány és Vámosújfalú természetközeli növényzetű pontjain. Ugyanebben az évben vettünk mintát Filkeháza, Füzér, Hollóháza és Füzérkomlós gyepeiből, a Hotyka-patak és a Komlóska-patak völgyéből valamint Mikóháza területén.

Szabóky Csabával az István-kúti vadászháznál, 2000. (Both V. felvétele)

1999-ben nagy erővel vizsgáltuk Tokaj-Hegyalja több szőlőültetvényét. Annak ellenére, hogy az volt várható, miszerint kevés állat él ezeken az intenzíven megmunkált, nagy kiterjedésű részeken, mégis viszonylag nagy számú és fajgazdag közösségekre bukkantunk. Főként a talajlakó fauna bizonyult ilyennek.

A 2000. évben részt vettünk az év eleji tiszai ciánszennyeződés és rekordot döntő magasságú árvíz levonulását követő változástmérő munkákban. A Magyar Denevérkutatók Baráti Körével (*Dobrosi Dénes* és *Géczi István* szervezte a programot) közösen vizsgáltuk a víz felett repülő és táplálkozó emlősök viselkedését, egyidejűleg éjszakai rovarmintákat is vettünk. A megfigyeléseket a tokaji és a tiszakanyári hídnál, illetve párhuzamosan, az összevetés lehetőségében bízva a sátoraljaujhelyi Bodrog-hídnál végeztük. A kutatások áterjedtek a 2001. év első felére is, hasonlóan az ebben az évben megismételt Gávavencsellő és Tiszabercel területein 1996-ban folytatott monitoring-vizsgálatokhoz.

Pályázati lehetőségünket kihasználva megkezdhettük folyadékos-fiolás gyűjteményünk fejlesztését, amelyben többek között vízi rovarok lárvái, gyűrűsférgesek, meztelencsigák, alacsonyabbrendű rákok, szövőcsévések, százlábúak, ikerszelvényesek, ugróvilások, ösrovarok, hólyagoslábúak, levéltetvek, kétszárnyúak és hártýásszárnyúak képviselői kerültek elhelyezésre.

2001-ben kutatásokat végeztünk Szendrő területén. A Bódva délebbi szakaszát: Boldva környékét, Sajóecseg, Sajópálfala és Arnót egy-egy pontját is vizsgáltuk. A Sajó és a Hernád összefolyásának közelében Sajólád, Sajóhídvég és Ónod két folyó közti természetközeli élőhelyeinek bogárfaunáját térképeztük a nyár második felétől az Aggteleki Nemzeti Park felkérésére. 373 bogárfajt sikerült innen a rövid feldolgozási határidő ellenére meghatározni. Halmajnál a Vasonca és a Bársonyos illetve az egykori Hernád-ártér kis foltban megmaradt természetszerű életközösségeit próbáltuk feltárni. Az Aggteleki és Bükki Nemzeti Park szakembereivel közösen részt vettünk egy több napos Hernád menti terepbejáráson, amelynek célja egy új tájvédelmi körzet kijelölése volt a két természetvédelmi szakhatóság területét határfolyóként kijelölő víz mindkét partján. Az eddig vizsgált Hernád-völgyi helyeken kívül újabbak (Göncruszka, Gibárt, Pere, Hernádbúd, Gesztely, Szentistvánbaksa, Alsódobsza és Megyaszó) élővilágáról is szereztünk így némi információt. A Taktaköz néhány pontján: Tiszalúc, Taktaharkány, Taktaszada, Bekecs és Mezőzombor vízi élőlényeit gyűjtöttük.

A Zempléni-hegység területén érdeklődésünket 2001-ben a patakok és források élővilágára irányítottuk. Abaujalpár, Abaujkér, Abaujszántó, Alsóregmec, Boldogkőváralja, Bózsva, Erdőbenye, Erdőhorváti, Füzér, Füzérradvány, Háromhuta, Kéked, Mikóháza, Nagyhuta, Nyíri, Rátka, Regéc, Sárospatak, Sátoraljaujhely, Telkibánya vizeit vizsgáltuk. Emellett *Szabóky Csabával*, az ERTI munkatársával közösen a háromhutai István-kút éjszakai lepkefaunájából több alkalommal is mintát vettünk. Júniusban egy esős hetet sikerült az erdészházban megszállva eltöltenünk, majd augusztus elején mentünk vissza újra. Folytatása volt ez a 2000-ben megkezdett munkának.

A Bodrogközben főleg Balsa, Gávavencsellő és Tiszabercel ártéri erdeit és gyepjeit valamint különféle víztesteit kutattuk. Az itt előkerült futóbogarakról a jelentésen kívül összefoglaló cikket is leadtunk Debrecenbe. Ezenkívül Cigánd, Pácin, Felsőberecki, Sárospatak és Sátoraljaujhely vizeiről és szárazföldi élőhelyeiről is további információkat gyűjtöttünk. Kiemelt szerepet kapott a Bodrog és Tisza árveze által szállított uszadék vizsgálata, amely számos, eddig vidékünkéről nem ismert faj előkerülését eredményezte. 2002. tavaszán sikerült összegezni a Szendrő és Halmaj élővilágáról összegyűjtött információkat. Ezek a konkrét adatokat is tartalmazó írások a települések

monográfiájába kerültek önálló fejezetként, s jelentek meg az év folyamán nyomtatásban. Ugyanekkor készült „Alsóregmec élővilága” is.

Ez év tavaszától őszig a Hernád melletti területek bogárvilágát vizsgáltuk havi rendszerességgel. Különös figyelmet kapott az alsószolcai Kemelyi-erdő, a Hernád jobb parti ártere és Vizsoly ugyanezen oldali patkó alakú holtága. Alsódobsza, Megyaszó és Szentistvánbaksa is sok érdekes élőlényét mutatta meg. *Papp Viktor*tal közösen vizsgáltuk a Cserehátban Alsógagy és Baktakék között a Vasonca mellett épülő víztározó környékét. A visszaúton Kéked, Hollóháza és Füzérkomlós vizeit tanulmányoztuk. Az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola munkatársaival, *dr. Andrikovics Sándor* és *Vizslán László* vezetésével, közösen vizsgáltuk Kenézlő, Sáradsadány, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Karcsa, Gávavencsellő, Balsa és Vajdácska holtágait, illetve a Bodrogot és a Tiszát. Tavasszal *dr. Forró László*, *Kontschán Jenő* és *Murányi Dávid*, a Magyar Természettudományi Múzeum munkatársai is csatlakoztak hozzánk. Elsősorban a rákfauna feltérképezése volt a feladatuk, amit a kora tavasztól tartó rendkívüli szárazság nehezített. A már említett helyeken kívül Lácacséke, Kisrosvágy és Alsóberecki vizeiből vetünk mintát, miután a pácini kastély vendégszobájában éjszakáztunk. A vizsgálat a sátoraljaújhelyi Biberc és Kapronca vizére is kiterjedt, *Kontschán Jenő* atkagyűjtési célból futtatni való erdei avarmintákat vett.

A Hegyközben Alsóregmec, Felsőregmec, Vilyvitány valamint Vágáshuta, Kovácsvágás és Pálháza néhány pontját is vizsgáltuk, így e kistájon tovább gyarapítottuk Filkeháza, Mikóháza és Füzérradvány területén már évekkorábban megkezdett, számos alkalommal ismételt információgyűjtésünket.

A Zempléni-hegységben márciusban és áprilisban *Szabóky Csabával* kétszer is fénycsapdázunk. A kiválóan fűthető István-kúti vadászház kulesát *id. Novák Imre* erdész úrnak, a rostallói kutatóházét *Bakk Imrének* köszönhetjük. *Szabóky Csaba* és segítőtje, *Takács Attila* ideutazását összekapcsolta múzeumunk lepkegyűjteményének meghatározásával, a rendszertani egységek cédulázásával és sorrendbe állításával. Másfél nap alatt végeztek a munkával, utána a hegység belső részein a vörösfenyő-ültetvényekben kárt okozó gubacsmoly állományát igyekeztek felbecsülni. A nappali lepkék gyűjteményét később *Gulyás Attila* rendezte be, ezen kívül több példánnyal is gazdagította intézményünk kollekciónját.

Júniusban *Oszonics Istvánnal* Füzér, Bózsza, Nyíri és Telkibánya erdeinek avarjából próbáltunk ormányosbogarakat gyűjteni. *Papp Viktor*tal és *Molnár Gézánnal* a Tisza bodrogközi gátjainak fejlesztését megelőző állapotfelmérést végeztünk Cigánd, Tiszacsermely, Tiszakarád és Tiszabercel területén. Néhány érdekes, e vidékről eddig ismeretlen állatot is sikerült itt fellelnünk: a vöröslábú hegyisáska (*Odontopodisma rubripes*) jelentős állománya meglepetés volt az ártéri hamvas szedresben, két helyen is elkerült a korábbiakban ritkának számító nagy kúpfejű szöcske (*Ruspolia nitidula*). Az érdekesebbek közül említésre méltó a Frivaldszky-merevnyakúbogár (*Thambus frivaldszkyi*), a mocsári tücsök (*Pteronemobius heydeni*) és a halálfejes lepke (*Acherontia atropos*) hernyóinak előfordulása. A terepbejárásokon *Géczi István* is jelen volt, és segített feltérképezni az odúlakó és épületlakó denevérek itteni fajait, azok kolóniáit. Később vele és *Szegedi Zsolt*tal telepítettünk a sáradsadányi ártérben mesterséges madár- és denevérodúkat, amelyek kezelése, ellenőrzése e feltáratlan terület faunájának megismerését is eredményezni fogja. A korábbiakban más zempléni vidékekről már számos érdekes eredmény született ezek alkalmazása által, mint ahogy a hálóval befogott és gyűrűzés után elengedett repülő emlősök is sok érdekes információt szolgáltatnak a természetvédelem és természettudomány számára egyaránt.

A nyár végén *Csabai Zoltán*, a Debreceni Egyetem munkatársa tanulmányozta át vízbogár-gyűjteményünket. Az eddig kevésbé feldolgozott (a korábbi években *dr. Szél Győző* és *Franz Hebauer* már determináltak ezek közül jó pár példányt) csiborok csoportjai közül többet meghatározott számunkra.

Az év során sikerült a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Környezetvédelmi Alap Célelőirányzata által kiírt pályázatán támogatást nyernünk a Bodrog vízében és árterén található élőlények populációjának feltérképezésére. A munkákat megkezdtük, a megállapodások kötése jelenleg folyamatban van, s bízunk benne, hogy a 2003 őszi lezárandó kutatásokat a későbbiekben is folytatni tudjuk majd. Ezáltal néhány év múlva átfogó képet kaphatunk hazánk e jellegzetes, természeti értékek szempontjából rendkívüli jelentőségű tájáról. Jobban megismerve meg is védhetjük mindezt, hogy utódaink is gyönyörködhessenek e vizek által járt ősi vidékben.

Eddig nem esett külön szó arról, hogy szűkebb környékünk, Sátorlajújhely élővilágát is vizsgáltuk az elmúlt években. Az egyes vegetációs időszakokban rendszeresen ugyanazon kisebb területeket vettük górcső alá: 1992-ben a Sátor-hegy és a Fekete-hegy, 1993-ban az Esztáva és a Long-erdő több pontja, 1994-ben a Magas-hegy és a Kecskéhát, a Som-hegy, a Hore-völgy és a Szénégető-völgy, 1995-ben újra a Sátor-hegy, 1996-ban a Vár-hegy, 1997-ben a Bányi-hegy, a Tatárka és a Hlavati-kert, 1998-ban a Magas-hegy déli oldala, a Kis-Magas-hegy, a Cserkészpálya és a Szár-hegy. 1999-ben a Boda-dűlő, a Májuskút és az Esztáva szőlőt és környékét valamint a Bodrog árterületének vizeit, a Long-erdő, a Pap-erdő és a Bibérc talajlakó és vízben élő faunáját kutattuk. Hosszúláz mellett a kavicsbánya-tó is gazdag élővilágúnak bizonyult. 2000-ben és 2001-ben a szőlők vizsgálata mellett a kisebb források és patakok, valamint az árvizek sodorta állapotok felmérése folyt. Ekkor és a 2002. évben fedeztük fel a Torzsás-dűlő és a Gejzirdomb egy-egy kisebb, de természetszerű növényzettel borított részét, s ezeket vizsgáltuk.

A „Sátorlajújhely Lexikona” élővilágról szóló címszavait készítve, a szakirodalmak tüzetes átvizsgálása és fajlisták összeállítása során kiderült, hogy rengeteg adatunk van már egyes élőlénycsoportokról, míg másokról szinte semmi biztosat nem tudunk. A hiányosság felismerése ráirányította a figyelmünket sok olyan állatcsoportra, amelyekről környékünkről alig voltak ismertek. Számos specialistát megkérdeztünk ennek okáról, s kiderült, ezekről az élőlényekről a legtöbb esetben máshonnan is kevés az információ. Sokszor alig lehetett hazai szakembert találni az egyes taxonokhoz. Több ember sokéves kutatása lenne szükséges ahhoz, hogy ismereteink ha nem is teljesek, de legalább elégségesek legyenek. A magunk erejéből, később pályázati lehetőségeket is kihasználva kezdtük megalapozni az alkoholos konzerválásra épülő folyadékos gyűjteményi egységünket. Jelenleg a következő rendszertani csoportok példányait különítjük el és igyekszünk ezeket feldolgoztatni: szivacsok (*Porifera*), mohaállatok (*Bryozoa*), férgek, zömmel gyűrűsférgesek (*Annelida*), puhatestűek (*Mollusca*), rákok (*Crustacea*), százlábúak (*Chilopoda*), szövőcsévések (*Symphyla*), ezerlábúak (*Diplopoda*), pókok (*Araneidea*), kaszáspókok (*Phalangiidea*) és álskorpiók (*Pseudoscorpionidea*). A rovarok (*Insecta*) zöme a szekrénykataszteri gyűjteményünkbe kerül, száraz preparátumként gyarapítja több mint százezer példányt őrző, jelentős részben meghatározott (determinált) és egységenként felállított gyűjteményünket. Kisebb részük, a gyengébben kitinizált, lágy testű állatok imágói és a vízi rovarok lárvái alkoholban kerülnek konzerválásra. Így az ugróvillások (*Collembola*), lábaspotrohúak (*Diplura*), pattanók (*Machilidea*), futó sertefarkúak (*Lepismatidea*), kérészek (*Ephemeroptera*), álkérészek (*Plecoptera*), fatetvek (*Psocoptera*), hólyagoslábúak (*Thysanoptera*), levéltetvek (*Aphidina*), tegzesek (*Trichoptera*) és a kétszárnyúak (*Diptera*) egy része került fiolás elhelyezésre.

Hegyessy Sándor a Long-erdő Kőkényes erdőrészletében, 2001. (Hegyessy G. felvétele)

*Általános iskolásokkal a Kemence-patak mentén, 1995.
(Nagy Z. felvétele)*

A gerinces állatok (körszájúak, halak, kételtűek, hüllők, madarak, emlősök) itteni faunájának feltérképezését az évek során folyamatosan végeztük, azonban itt nem gyűjtöttünk példányokat (ezek külön engedéllyel foghatók csak be), csupán az élő vagy elpusztult egyedek terepi azonosítása, esetleg fényképezése történt meg. Ezek az információk is számos érdekes újdonságot tártak elénk.

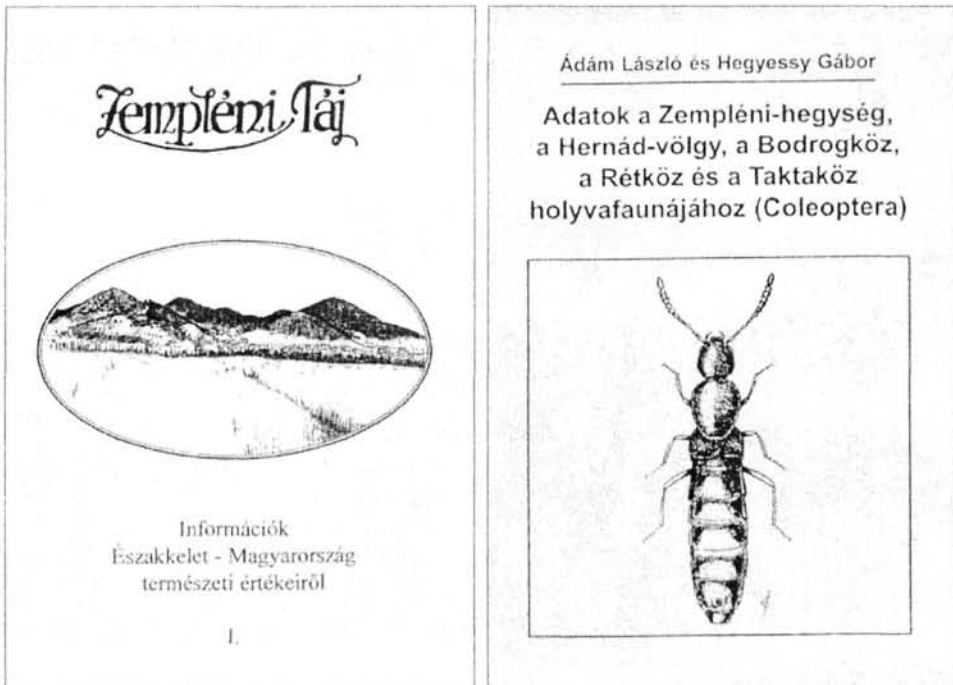
A kutatások felsorolásánál azért beszélhettünk többes számban, mert – bár a megyei szervezetben csak *Hegyessy Gábor* foglalkozik az élővilág vizsgálatával – terepre csak ritkán ment egymaga. E téren családja, elsősorban édesapja, *Hegyessy Sándor* támogatta, segített a néha nem könnyű fizikai munkában. A tervezésben is részt vett: kiváló ötleteket adott, s a megvalósításban is segédkezett. A közvetlen család: *Hegyessy Sándorné* és *Hegyessyné Jáger Erika* munkájára szintén sokszor volt szükség. Talán így érthetőbb, hogy mindössze 10 év alatt hogyan lehetett a Kazinczy Múzeum méltó partnere – jelenleg több mint 100 000 rovarpéldányt magának mondható gyűjteményével – a budapesti, debreceni, gyöngyösi, kaposvári, pécsi, szegedi, szombathelyi és zirci társintézményeknek. Köszönjük ezt nekik ez alkalomból is.

A terepi kutatások eredményeinek, a gyűjteményi példányoknak a feldolgozása a kezdetektől fogva folyamatosan történt. 1993-tól (a bodrogi kutatások kezdetétől) rendszeres determinálógárda segített az egyes nehezen felismerhető fajok azonosításában. *Ádám László*, *Bánkuti Károly*, *Kovács Tibor*, *dr. Merkl Ottó*, *Podlussány Attila*, *Rozner István*, *Szalóki Dezső*, *dr. Szél Győző* és *dr. Vig Károly* már az első évektől részt vett ebben, s később *dr. Ábrahám Levente*, *dr. Forró László*, *Gulyás Attila*, *Gyulai Péter*, *Kontschán Jenő*, *dr. Korsós Zoltán*, *dr. Muskovits József*, *Nádai László*, *dr. Nagy Barnabás*, *Orosz András*, *Romsauer János*, *Rudner József*, *Szabóky Csaba*, *dr. Szentkirályi Ferenc* és *dr. Sziráki György* is segített. Az állatvilág más csoportjainak meghatározására több szakembert is kerestünk, azonban eddig eredményeikről nem tudunk beszámolni. A környék növényvilágának feltérképezését és hagyatéki gyűjteményként intézményünkbe került *Moldvay Rezső* herbáriumának tekintélyes méretű és fajokban gazdag állományát *Pelles Gábor*, a Zempléni Tájvédelmi Körzet munkatársa végzi immár jó pár éve. Az ilyen munkamegosztás nem volt teljesen új találmány: már az 1800-as évek utolsó évtizedeiben alkalmazta ezt *dr. Chyzer Kornél*, Zemplén mindmáig legnagyobb természetkutatója.

A tudományos feldolgozás nagyon lassú, megfontolt munka. Ezért, és mert aki ezzel foglalkozik, ebben él, soha nem képes abbahagyni. Nehezen tudja meghúzni a határt, mikor kell egy dolgozatot adott ponton lezárni, megjelentetni. Ez utóbbihoz persze pénz is kell. Terveinket, hogy környékünk természeti értékeit bemutassuk, lehetőleg közérthető nyelven, de a tudományos háttérrel sem nélkülözve 1997-től kezdtük megvalósítani: két kis füzetben (HEGYESSY 1997, ÁDÁM és HEGYESSY 1998) (64 és 80 oldalon) és egy könyvben (ÁDÁM és HEGYESSY 2001) (250 oldal) jelentek meg eddig az „Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről”, s további kettő készülöben van. Érdekes sajátossága az eddigi köteteknek, hogy számos (a környékről előkerült összes) fajnak az esetek nagy részében eddig nem levő magyar nevet találtunk. A nyelvújító *Kazinczy Ferenc* és később *Chyzer Kornél* példáját követve ezt a hagyományt folytatni kívánjuk.

A múzeum kiállításában igyekeztünk szűkebb-tágabb környezetünk ezen kis termetű élőlényeit is megismertetni azokkal, akiknek még nem tanították meg látni e csodákat. A Föld szárazföldi élőlényeinek többsége rovar, ennek a milliós fajszámnak és kimondhatatlan nagyságrendű egyedszámnak a súlyarányában van szerepe a bolygó életében, a táplálékok körforgásában. Kis múzeumunk szerény anyagi lehetőségei között igyekszik egy-egy szeletét bemutatni élővilágunknak. Időszakos és kamarakiállításaink

az elmúlt években is célozták az elcsodálkozottatva megismertetés elvét. 1993-ban *dr. Szél Győző* szívésségének köszönhetően bemutattuk az összes Kárpát-medencében élő nagyfutót, utána nappali lepkéink hazai fajai (a továbbra is Miskolcon, az Ökológiai Intézetben őrzött *Wirth Tibor* hagyatéki gyűjteményének példányai) voltak évekig láthatók. Majd fagyaszttva szárított gombák és az Újhely környékén fellelhető 126! cincérfaj került a látogatók elé. A nagyobb kiállítások a 150 fajt bemutató „A madarak világa” című rendezésével kezdődtek, majd egy zempléni természeti értékeket felvonultató fotókiállítás következett. Ez utóbbit, amelyet a Zempléni Környezetvédelmi Egyesület támogatott és jelentős részben *Frank Tamás* szervezett, aki ekkor a Zempléni Tájvédelmi Körzet munkatársa volt. Azóta már többször vándoroltattuk is a képanyagot. „Csodálatos rovarvilág” címmel környékünk és az egzotikus tájak rovarait egyszerre vehették szemügyre a látogatók. *Kovács Tibor, dr. Muskovits József, Retezár Imre, dr. Szél Győző* és a *Papilio Alapítvány* adott kölcsön ehhez anyagot. Azért, hogy látványos, színes kiállításokkal csalogassuk a vendégeket, terráriumokban láthattak élő hullókat kétszer is, majd „Tengeri herkentyűk” címmel mutattunk be csodavilágot. Ez utóbbi kiállítás alapját *Nádai László* magángyűjteménye képezte. A Magyar Természettudományi Múzeum Föld- és Őslénytára, név szerint *dr. Kecskeméti Tibor* és *Gasparik Mihály* segédkezett a kiállítás megvalósításában, amely „Őslények” címmel 2000 szeptemberétől 2001 áprilisáig volt látható. Időszakos bemutatótermünkben az élővilág több mint 500 millió év alatt végbement fejlődését követhették figyelemmel a látogatók.

Az „Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről” sorozat I. és III. kötete

Az ismeretterjesztés kiállítási módja rendkívül munka- és pénzigényes, ezért, bár több segítők, támogatók is akadt, jóval gyakoribbak voltak diaképes előadásaink. Ezek szervezésében sokat segített nekünk a Zempléni Környezetvédelmi Egyesület, majd

később, ennek feloszlása után az Abaúj-Zemplén Értékeiért Közhasznú Egyesület, csakúgy mint több kiállítás megrendezésében, kiadványok megjelentetésében is.

A kiállítások építése annyira sokrétű munka, hogy ha csak magam készítettem volna, természetrajzi anyag biztosan nem lett volna még bemutatva. Illesse itt köszönet családom tagjait, akik e téren is maximálisan támogattak, de nem feledkezhetek meg a „múzeumi család”-ról, munkatársaimról sem, akik szintén nélkülözhetetlenek ehhez a feladathoz.

*A Kazinczy Ferenc Múzeum munkatársai 2001-ben.
Balról jobbra: Kissné Nagy Zsuzsanna, Hegyessy Gábor, Molnár Ferencné,
Fehér József, Molnár Katalin, Kosztyné Simon Erika, Krajnyák Miklósné
(Urbán F.-né felvétele)*

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az eltelt tíz évben jól haladtunk az abaúji és zempléni tájak élővilágának feltérképezésében. Bizonyosan várható az elkövetkező években számos új, eddig fel nem tárt tájunkról származó eredmény, annyit mégis elmondhatunk, hogy e vidék közel 150 településének területéről már megfelelő alapokkal indulhatunk a folytatódó kutatások irányába.

AZ ÉLŐVILÁGRA VONATKOZÓ, A KAZINCZY FERENC MÚZEUM
GYŰJTEMÉNYÉN ALAPULÓ ÍRÁSOK

Ádám L.

- 1994 A new *Ceritaxa* species from Hungary (Coleoptera: Staphylinidae). *Folia entomologica hungarica* 55: 19–20.

Ádám L.–Hegyessy G.

- 1998 Adatok a Zempléni-hegység, a Hernád-völgy, a Bodroγκöz, a Rétköz és a Taktaköz lemezescsápú bogárfaunájához (Coleoptera: Scarabaeoidea). *Zempléni Táj* (különszám) *Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről* 2: 1–80.

- 2001 Adatok a Zempléni-hegység, a Hernád-völgy, a Bodroγκöz, a Rétköz és a Taktaköz holyvafaunájához (Coleoptera). A sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum Füzetei 5 (*Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről* 3): 1–250.

Frank T.–Hegyessy G.

- 1995 A madarak világa (kiállításvezető). A sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum Füzetei 2: 1–54.

Hegyessy G.

- 1996 A Long-erdő híres fái. *Zempléni Táj* 2: 5–7.

- 1997 Sátoraljaújhely környékének cincérei (Coleoptera; Cerambycidae). *Zempléni Táj* (különszám) *Információk Északkelet-Magyarország természeti értékeiről* 1: 1–68.

- 1998 A sátoraljaújhelyi Long-erdő állatvilága – *Zempléni Táj* 3: 3–5.

- 2000 A Long-erdő védett rovarai. *Helyi Krónika, Környezetbarát melléklet* 7 (3): 1–2.

- 2000 Sátoraljaújhely élővilága. *Újhelyi Körkép* 13 (3): 20.

- 2000 Gótéek, szalamandrák. *Újhelyi Körkép* 13 (4): 15.

- 2002 Alsóregmec természeti értékei. In: *Fehér J.–Kováts D.* (szerk.): *Alsóregmec kistükre 1277–2002.* 29–38.

- 2002 A település és környékének élővilága. In: *Veres L.–Viga Gy.* (szerk.): *Szendrő monográfiája.* 23–56.

- 2002 A zempléni tájak természeti értékei. *Honismeret* 30./3: 6–9.

- 2002 Halmaj és környékének élővilága. In: *Veres L.–Viga Gy.* (szerk.): *Halmaj monográfiája.* 35–49.

Hegyessy G.–Kovács T.

- 1998 A Zempléni-hegység cincérei (Coleoptera: Cerambycidae). *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 22 (1997): 223–245.

Kontschán J.

- 2001 *Proasellus pribenicensis* Flasarova, 1977 (Crustacea: Isopoda, Asellota), a magyar faunára új vízi ászka a Cserehátból. *Folia entomologica hungarica* 62: 319–320.

Kováts D. (szerk.)

- 2001 Sátoraljaújhely lexikona. (élővilág témájú szócikkek java részben Hegyessy Gábor önállóan, néhány Pelles Gábor, Szegedi Zsolt, Gécz István és Godzsák Tibor szerzőkkel közösen)

Kovács T.–Hegyessy G.

- 1991 A *Necydalis major* L. új magyarországi lelőhelye, adatok életmódjához (Coleoptera, Cerambycidae). *Folia Hist.-nat. Mus. Matr.* 14 (1989):129–131.
- 1993 Új és ritka fajok Magyarország cincérfaunájában (Coleoptera, Cerambycidae). *Folia Hist.-nat. Mus. Matr.* 17 (1992): 181–188.
- 1994 Három melegkedvelő tölgyes Cerambycidae faunájának összehasonlítása. *Folia Hist.-nat. Mus. Matr.* 18 (1993): 69–73.
- 1994 Új és ritka bogarak (Coleoptera) Magyarországról. *Folia Hist.-nat. Mus. Matr.* 18 (1993):75–79.
- 1996 Magyarországi cincér tápnövények (Coleoptera, Cerambycidae). *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis*, 20 (1995):185–197.
- 1998 Magyarországi cincérek tápnövény- és lelőhelyadatai (Coleoptera: Cerambycidae). *Folia entomologica hungarica* 58 (1997): 63–72.
- 1999 Cerambycidae (Coleoptera) from the Aggtelek National Park. *The Fauna of the Aggtelek National Park* 2: 255–264.

Kovács T.–Hegyessy G.–Merkl O.

- 2000 Új és ritka bogarak (Coleoptera) Magyarországról II. *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 24: 197–203.

Kovács T.–Muskovits J.–Hegyessy G.

- 2000 Magyarországi cincérek tápnövény- és lelőhelyadatai III. (Coleoptera: Cerambycidae) *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 24: 205–220.

Magura T.–Ködöböcz V.–Tóthmérész B.–Molnár T.–Elek Z.–Szilágyi G.–Hegyessy G.

- 1998 Carabid fauna of the Beregi-síkság and its biogeographical relations (Coleoptera: Carabidae). *Folia entomologica hungarica* 58 (1997): 73–82.

Merkl O.–Hegyessy G.–Kovács T.

- 1996 Cerambycidae (Coleoptera) from the Bükk National Park. *The Fauna of the Bükk National Park* 2: 309–326

Szabóky Cs.–Hegyessy G.

- 2000 Zemplénben is támad a vadgesztenyemoly. *Újhelyi Körkép*, 13 (9): 15.

Szél Gy.–Hegyessy G.

- 1997 Adatok az Őrségi Tájvédelmi Körzet futóbogár faunájához (Coleoptera: Carabidae). *Az Őrségi Tájvédelmi Körzet Természeti Képe, 1996 – Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* (1996) 23/2: 7–36.

NATURKUNDLICHE FORSCHUNGEN IM FERENC KAZINCZY MUSEUM IN SÁTORALJAÚJHELY (1992–2002)

Das im Jahre 1984 gegründete Ferenc Kazinczy Museum in Sátoraljaújhely hatte noch keinen Mitarbeiter für Naturkunde. Die Ausstellung, wo die Besucher die Mineralien, Pflanzen und Tiere des Zemplén-Gebirges (Nordostungarn) besichtigen konnten, wurde von den Museologen und Ausstellungsveranstaltern des Ottó Hermann Museums in Miskolc *Iván Gyulai* und *Sándor Szakáll* ins Leben gerufen.

Von 1992 an setzte *Gábor Hegyessy* das Zustandebringen der Sammlung in Sátoraljaújhely fort. Der Bereich der Sammlung des Museums erstreckte sich in erster Linie auf die nächste

Umgebung, das Zwischenland des Bodrog und das Zemplén-Gebirge, im weiteren Sinne auf das Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén. Es sollten sowohl über Pflanzen als auch über Tiere Daten gesammelt werden. Das zeitaufwendige Teil der Arbeiten auf dem Gelände verrichteten sie selber.

Die Untersuchungen auf dem Gelände begannen im Frühling 1993, nachdem sie im Laufe der Erkundungen der früheren Jahre zu der Erkenntnis gekommen waren, dass einige nächstgelegene Kleinlandschaften, wie das Zwischenland des Bodrog oder das Zwischenland des Takta und Cserhát sogar hinsichtlich der bekannten Tiere als „weißer Fleck“ gelten. Sie schlossen sich dem von der Direktion des Bükker Nationalparks organisierten Forschungsprogramm mit dem Titel „Das komplexe Naturbild des Zwischenlandes des Bodrog“ an. Mit dieser Tätigkeit hörten sie bis heute nicht auf und präsentierten jedes Jahr neue Ergebnisse.

Ähnlich unbekannt ist das Zwischenland des Takta, wo mehrmals (1994, 1995, 1998 und auch 2001) geforscht wurde. Hier und die Theiß entlang wurden interessante, in den Landschaften der Tiefebene rare Tierarten gefunden. Insbesondere die Fauna der Gebiete mit Alkalieboden (Tarcal, Bekecs, Tiszadob) unterschied sich von der der Landschaften von Zemplén.

Auch in dem Zemplén-Gebirge sammelten sie oft, sie versuchten, Orte aufzusuchen, Lebensräume zu untersuchen, wo die von weitem angereisten Forscher noch nicht gewesen waren.

Das Tal des Hernád war beinahe völlig unerforscht. Von 1993 bis 1996 wurde der nördliche Teil untersucht, später von 2000 an die Forschungsarbeiten wieder aufgenommen, wurde die ganze in Ungarn verlaufende Strecke des Flusses unter die Lupe genommen.

1998 begann man mit den Forschungen die Theiß entlang und in Cserhát. 1999 wurden mehrere Weinbaugebiete in Tolaj-Hegyalja intensiv untersucht. Eine überraschend artenreiche Gemeinschaft fanden sie vor. Vor allem war die im Boden lebende Fauna sehr reich an Arten. Im Jahre 2000 beteiligten sie sich nach der Zyanvergiftung der Theiß und dem Hochwasser, dessen Wasserstand alle Rekorde gebrochen hatte, an den Arbeiten, wo Veränderungen festzustellen waren. 2002 gelang es ihnen, beim Preisausschreiben des Zweckvermögens des Fonds für Umweltschutz Unterstützung zu bekommen, damit sie die Population der Lebewesen im Wasser und Überschwemmungsgebiet des Bodrog vermessen. Sie hoffen, die im Herbst 2003 abzuschließenden Forschungen auch im weiteren fortsetzen zu können.

Abhandlungen, die über die wissenschaftlichen Ergebnisse berichten (HEGYESSY 1997; ÁDÁM UND HEGYESSY 1998, 2001), erschienen in der thematischen Reihe mit dem Titel „Informationen über die Werte der Natur in Nordostungarn“.

Zusammenfassend lässt es sich feststellen, dass die Vermessung der Natur der Landschaften in Abaúj und Zemplén gut vonstatten ging, es gibt schon Informationen über knapp 150 Siedlungen. Die Sammlung des Museums wuchs schnell, zur Zeit verfügt es über mehr als 100 000 Exemplare. Im Laufe der Jahre wurden mehrere Dutzende in Ungarn noch unbekannte Tierarten gefunden.

Hegyessy, Gábor